

Från Chile till Sverige i sociologins sällskap

En livshistorisk analys

OM MAN ÄGNAR ett halvsekel åt sociologisk teori och praktik blir det tydligt att sociologin förblir lika relevant oavsett kontext: i diktatur och demokrati, i krig och fred, i motståndskamp och högre utbildning. I den här texten reflekterar jag över mitt liv i sociologin från 1970-talets diktatur i Chile till det svenska välfärdssamhället under 2000-talet. Det är en förflyttning i tid och rum som kan förstås inte bara som en individuell akademisk karriär, utan också som en del av ett större historiskt skeende. För mig har sociologin varit en konstant följeslagare som hjälpt mig att ta mig igenom och förstå historiska brytpunkter.

Den historiska kontexten

Som sociolog är jag en produkt av den så kallade vänstervågen. Jag började gymnasiet 1970, samma år som Chile fick en socialistisk president, Salvador Allende. Under min gymnasietid deltog jag aktivt i de omfattande protesterna mot Vietnamkriget, liksom i demonstrationer mot apartheid och för Nelson Mandelas frigivning – mina första erfarenheter av kollektivt handlande. Det var en tid av snabba och genomgripande förändringar i den politiska sfären. De nya sociala rörelserna utvecklades snabbt och arbetarklassen i Chile var välorganiserad och starkt politiskt medveten. Denna kontext bidrog till att forma mina politiska övertygelser, och under mina två sista gymnasieår, 1972 och 1973, blev jag alltmer politiskt aktiv.

På gymnasiet valde jag den samhällsvetenskapliga linjen och kom då i kontakt med flera böcker med sociopolitiskt innehåll. Två av dem kom att påverka mig särskilt mycket och förändra min syn på världen: Erich Fromms *Kärlekens konst*, som jag läste i skolan, och Lenins *Staten och revolutionen*, som jag läste vid sidan av. Hos Fromm gjorde förtingligandet av sociala relationer – särskilt vänskap och kärlek – starkt intryck, hos Lenin tanken att den borgerliga demokratin i kapitalismen i själva verket är en borgarklassens diktatur. Dessa två böcker blev avgörande för mitt beslut att studera sociologi, och under samma period började jag också identifiera mig som marxist.

I slutet av 1973, strax efter militärkuppen, tog jag studenten endast 16 år gammal. Jag var ung men hade redan för min ålder betydande politiska erfarenheter, både av

aktivism och av gatustrider. I mars 1974 började jag studera vid Universidad de Chile – landets största och äldsta universitet – på ett femårigt program som skulle ha lett till en licentiatexamen i sociologi. Att studera sociologi efter statskuppen blev dock inte som jag hade föreställt mig. Diktaturen förändrade allt. Men innan jag närmare beskriver mina erfarenheter från denna period måste jag redogöra för den historiska kontext i vilken de utspelade sig.

I början av 1970-talet hade den stabilitet och ekonomiska tillväxt som präglat efterkrigstiden upphört, och det globala kapitalistiska systemet gick in i en ackumulationskris (Anderson 2002; Harvey 2005; Wallerstein 2007). Krisen fördjupades av den amerikanska skuldsättningen i Vietnamkrigets spår, vilket tvingade USA att överge dollarns fasta växelkurs och markerade slutet för Bretton Woods-systemet. Krisen visade att en anpassning i sättet att ackumulera kapital hade blivit nödvändig. Denna omstrukturering yttrade sig i det som senare kom att benämnas *nyliberalism*.

Begreppet nyliberalism är i dag vida spritt, och dess framväxt förknippas ofta med de ekonomiska reformer som Ronald Reagan i USA och Margaret Thatcher i Storbritannien genomförde under 1980-talet. Dock glöms det ofta bort att den första historiska erfarenheten av nyliberal politik – nyliberalismens pilotexperiment – ägde rum i Chile. Militärkuppen 1973 och den efterföljande diktaturen skapade exceptionella förutsättningar för detta ekonomiska och sociala experiment. Målet var att återvinna förlorad ekonomisk kontroll och återupprätta politisk hegemoni för att trygga det kapitalistiska systemets fortvaro i Chile.

Den chilenska militärregimen saknade egen kapacitet att genomföra ett sådant ekonomiskt omvandlingsprojekt och överlät därför uppgiften åt en grupp chilenska ekonomer som hade genomgått forskarutbildning vid University of Chicago i USA under ledning av Milton Friedman – de så kallade Chicago Boys. Dessa ekonomer hade utbildats inom ramen för ett amerikanskt program under kalla kriget vars syfte var att motverka vänstertendenser i Latinamerika (Harvey 2005). Nobelpristagaren Milton Friedman beskrev senare den chilenska processen som ett ”chilenskt mirakel”, ett uttryck som samtidigt antyder att en så impopulär omvandling endast kunde genomföras under mycket specifika politiska förhållanden – nämligen under en diktatur som höll befolkningen i ett tillstånd av rädsla.

Ett kollektivt trauma skapade förutsättningar för att genomföra långtgående och impopulära reformer med begränsat motstånd. Friedman själv beskrev denna strategi som ”chockerapi”, vilket syftade på de drastiska ekonomiska åtgärder som drabbade majoriteten av befolkningen. För att en sådan ekonomisk doktrin skulle kunna genomföras krävdes, enligt Naomi Klein, att ett samhälle först utsattes för ett djupt kollektivt trauma som kraftigt begränsade eller helt avskaffade demokratin (Klein 2007).

Det var i denna historiska kontext jag studerade vid universitetet och senare kom att tillämpa mina sociologiska kunskaper i kampen mot diktaturen som medlem i MIR – Movimiento de Izquierda Revolucionaria (Revolutionära vänsterrörelsen), en marxistisk-leninistisk politisk organisation. I Latinamerika fanns vid denna tid i huvudsak två marxistisk-leninistiska vänstertraditioner: dels de kommunistiska partierna, dels den revolutionära vänstern, som inspirerades av den kubanska revolutionen. Den

senare invände mot kommunistpartiernas reformistiska strategi och intog också en kritisk hållning till Sovjetunionens socialistiska modell.

En analys av den revolutionära vänsterns kamp mot diktaturen under 1970-talet publicerade jag tillsammans med en medförfattare i boken *La experiencia de la Fuerza Central del MIR 1979–1983. Vivencias y reflexiones de dos sobrevivientes* ("Erfarenheten från MIR:s centralstyrka 1979–1983: upplevelser och reflektioner av två överlevande") (Hernández & Medina 2017). MIR kan i detta avseende betraktas som en tidig motståndsrörelse mot den nyliberala omvandlingen, både i Chile och i ett vidare internationellt perspektiv.

Sociologi i Chile under diktaturen

Jag började studera sociologi efter militärkuppen. Sociologin visade sig dock vara något annat än det jag hade föreställt mig; de kritiska perspektiven var i praktiken frånvarande, och utbildningen främjade inte i någon större utsträckning ett ifrågasättande av rådande ordning. Utbildningen var organiserad som ett femårigt licentiatprogram med en fast studieplan. Under de tre första åren ingick, förutom kurser i sociologisk teori och metod, kurser i demografi, kulturell antropologi, mikro- och makroekonomi, filosofi, kulturgeografi, idéhistoria, allmän psykologi och socialpsykologi. Varje termin läste vi fyra kurser parallellt som löpte under hela terminen. Under de två sista åren fördjupade man sig i systematisk sociologisk teori och sociologiska forskningsmetoder – båda indelade i tre nivåer – samt i olika tematiskt inriktade specialområden inom sociologin.

Universitetet efter 1974 var emellertid inte längre detsamma som tidigare. En tidigare praktik, där studenter själva kunde välja sina lärare, hade avskaffats. I stället infördes strikta regler: närvaro var obligatorisk vid alla moment och studenter som inte uppnådde minst 80 procents närvaro eller som misslyckades vid upprepade examinationer riskerade att uteslutas. Om man blev underkänd vid det första omtentamenstillfället uteslöts man från utbildningsprogrammet; ingen kurs fick tenteras fler än två gånger. Dessa regler gällde för hela universitetet och kan förstås som ett uttryck för disciplinär makt genom vilken individers beteende formades och anpassades till institutionens normer.

Den sociologi vi läste dominerades av funktionalismen och av statistiskt orienterade metoder, även om vi också studerade andra teoretiska inriktningar, såsom symbolisk interaktionism och strukturalism. I kurslitteraturen saknades Marx och allt som kunde förknippas med marxism. Det kan också vara värt att nämna att jag under dessa fem år kom i kontakt med två svenska författare i kurslitteraturen: Hans Zetterberg genom *Teoría y verificación en sociología* och Gunnar Myrdal genom *Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of Nations*.

Efter statskuppen 1973 följde en period av repression och våld riktat mot oppositionen. Militärjuntan lyckades snabbt sprida en atmosfär av skräck: människor vågade inte tala öppet, eftersom vem som helst kunde vara angivare. Så var det också på universitetet. Misstanken att kurskamraten var angivare förstärkte självdisciplinen, vilket i Foucaults mening handlar om hur individer reglerar sitt eget beteende när de upplever sig vara övervakade. I detta perspektiv framstår situationen som ett uttryck för disciplinär makt,

där kontrollen både utövades externt och internaliseras av individerna själva.

De samhällsvetenskapliga ämnena blev hårt begränsade och stod under strikt övervakning. Detta skapade starka restriktioner för vad en sociologistudent kunde säga eller diskutera. Ideologiska utrensningar förekom regelbundet: lärare och studenter som misstänktes sympatisera med vänsteridéer stängdes av eller greps, ibland direkt på universitetsområdet. Universitetens institutionella autonomi upphörde i praktiken; lärare och studenter kunde nu gripas på sin arbetsplats eller studieplats.

Under de första åren efter statskuppen var man tvungen att visa legitimation för portvakter vid ingångarna för att få tillträde till universitetsområdena, något som präglade den repressiva vardagen. I maj 1976 greps min bror, Rodrigo Medina, som studerade filosofi, sedan han sagt emot sin lärare om arternas utveckling inför hela klassen. Utan att svara utbrast läraren i klassrummet: "Finns det någon säkerhetsagent här? ... sådana här människor försöker sabotera nuförtiden". Han häktades dagen därpå och försvann för alltid. Han var bara arton år gammal och en av de tusentals människor som försvann under denna period. Statens våldsmonopol visade sig i sin mest brutala form. Sex månader senare, i december 1976, greps även jag och utsattes för tortyr. Min mor, Malva Hernández, också lärare vid universitetet, var aktiv i Föreningen för anhöriga till frihetsberövade och försvunna. Därför sades hon upp 1980, vilket utlöste stora studentprotester vid universitetet.

I en insändare som publicerades i en tidning 1977, samma år som jag bytte politisk organisation och gick med i MIR, anklagades jag för att vara "professionell medlem av MIR på universitetet". Detta var en mycket farlig anklagelse. Lyckligtvis lades utredningen ner eftersom insändaren var anonym. Men i september 1978, på femårsdagen av militärkuppen, anordnades en demonstration mot diktaturen inne på universitetets område – den första i sitt slag. Genom detta kollektiva handlande omvandlades vi till politiska subjekt. Då jag deltagit i organiseringen av demonstrationen anmäldes jag, tillsammans med några andra studenter, för "olaglig politisk aktivitet". Ett par månader senare ställdes vi inför rätta. Med en militär åklagare var utgången i praktiken given, och vi befanns skyldiga.

Efter denna uppenbart politiska rättsprocess blev jag i slutet av 1978, under mitt femte år på licentiatprogrammet, avstängd från universitetet. Det var en institutionell exkluderingsmekanism där formella rättsliga procedurer användes för att legitimera uteslutningen och upprätthålla rådande maktordningar. De andra studenter som åtalats överklagade domen och fick den omvandlad till ett års avstängning. Jag var den enda som inte överklagade. I stället beslutade jag mig för att helt ägna mig åt kampen mot diktaturen i den underjordiska rörelsen. Jag var då tjugoett år gammal, och kort därefter blev jag efterlyst.

Underjordisk verksamhet

I början av 1979 fick mina sju års erfarenhet av politiskt arbete och mina fem års studier i sociologi en ny empirisk och historisk dimension. Jag började då arbeta på heltid mot diktaturen som professionell medlem i en politisk-militär organisation inom

den underjordiska motståndsrörelsen. Vid tjugotvå års ålder gick jag över till MIR:s centrala militärstyrka. I Latinamerika var det inte ovanligt att sociologer engagerade sig i väpnad kamp och blev gerillamän. Några kända exempel är prästen Camilo Torres i Colombia, Camarada Gonzalo i Peru och Subcomandante Marcos i Mexiko. I det perspektivet var min egen bana kanske inte så ovanlig.

Bland tusentals aktiva medlemmar i organisationen hade jag lyckats nå frontlinjen. För mig framstod detta som en konkret materialisering av den dialektiska lagen om kvantitetens omslag i kvalitet. Uppgiften blev nu att försöka omvandla denna kvalitet tillbaka till kvantitet – det vill säga verka för att rörelsen skulle växa och bli starkare. Att vara en del av vad vi uppfattade som ”avantgardet inom avantgardet” innebar att de dialektiska lagarna inte längre bara var teoretiska begrepp utan levda erfarenheter. Lagen om motsatsernas allmängiltighet, lagen om motsatsernas enhet och kamp, lagen om negationens negation och föreställningen om utvecklingens spiralform blev referensramar för hur vi tolkade verkligheten.

Under denna period utvecklade jag också en annan sida av sociologin, den som jag inte hade mött i universitetets kursplaner. Under åren i underjorden läste jag förutom Marx och Engels även Gramsci, Mao Zedong, Henri Lefebvre, Ernest Mandel, Che Guevara och andra – flera av dem fortfarande högaktuella i 2000-talets marxistiska diskussioner.

Från kampen i Chile till universitetet i Sverige

Som redan framgått var jag efterlyst, resurserna i MIR var mycket begränsade och säkerhetsapparaterna var oss hack i häl. Jag blev därför beordrad att lämna landet och fick nya identitetshandlingar och flygbiljetter till Argentina – och därifrån vidare till Sverige, där min organisation redan hade ordnat asyl. Efter motståndsrörelsens nederlag kom jag till Sverige som politisk flykting hösten 1983. Samtidigt som jag studerade svenska arbetade jag under några år som lärare i spanska på ABF. Jag läste också elektronik och arbetade en period på ABB.

För att 1991 kunna söka till svenska universitet med utländska studier i bagaget behövde man endast bevisa tillräckliga språkkunskaper i svenska och engelska. Detta kunde man göra antingen genom att visa svenskt gymnasiebetyg eller genom att skriva ett prov i svenska, ”Rikstest”, som bestod av flera moment, varade en hel dag och arrangerades vid två tillfällen per år. Jag underkändes på uppsatsdelen på grund av flera prepositions- och ordföljdsfel och fick skriva om den terminen därpå. Jag klarade provet tack vare en av mina tidigare lärare i svenska som hjälpte mig med mitt skrivande – jag skrev några fiskeberättelser som jag fick utförlig språklig respons på. Dessa berättelser låg faktiskt till grund för en bok om sportfiskets sociala dimension som jag skulle publicera tre decennier senare (Medina 2021). Boken kan också läsas som en invandrades berättelse om integration och etablering i Sverige – genom fisket.

År 1993 återupptog jag mina studier i sociologi och började läsa vid Uppsala universitet. När jag skrev min första hemskrivning i Uppsala 1993 hade jag stor nytta av att tidigare ha studerat marxism och i synnerhet dialektik. Kurslitteraturen utgjordes

bland annat av Andrew Sayers bok *Method in Social Science: A Realist Approach*. Av de fyrtiofem studenter som deltog i kursen var jag en av fyra som fick betyget väl godkänd. Det var min första examination i Sverige, och resultatet stärkte avsevärt min motivation att fortsätta med sociologin här. Jag kände att det var inom sociologin jag hörde hemma. År 1995 sökte jag till forskarutbildningen och blev antagen vid mitt andra försök, då med en D-uppsats.

Jag hade länge varit intresserad av natur- och miljöfrågor och ville arbeta med dem. Men i mitten av 1990-talet var miljösociologi fortfarande i sin linda. När kommunerna 1994–1995 rekryterade personer för att utveckla Agenda 21, FN:s handlingsprogram för hållbar utveckling på lokal nivå, sökte de främst biologer och andra naturvetare, trots att programmet i huvudsak var socialt. Jag sökte flera av dessa tjänster utan framgång och insåg hur svårt det var för myndigheter och beslutsfattare att se miljöfrågor som strukturella samhällsfrågor. Denna erfarenhet skulle inspirera mitt val att studera miljöfrågans utveckling och begreppet hållbar utveckling, vilket blev temat för min doktorsavhandling.

I början av 1996 utannonserades tre adjunktstjänster i sociologi vid Mälardalens högskola, och jag sökte en av dem. Av de tjugooåta sökande var tolv disputerade. Trots den hårda konkurrensen fick jag en av tjänsterna, eftersom högskolan behövde en sociolog som kunde utveckla en kurs i miljösociologi för det nya programmet Ekologisk ekonomi. I detta avseende saknade jag i praktiken konkurrens.

Eftersom jag aldrig erbjöds någon doktorandtjänst doktorerade jag på min fritid – något som var möjligt för dem som var antagna till forskarutbildning före 1998 års reform. Det tog mig totalt sjutton år att fullfölja forskarutbildningen. Efter flera års administrativa strul, inklusive en avliden handledare, träffade jag slutligen min tidigare handledare för D-uppsatsen, Kerstin Jacobsson, på en av Sociologförbundets konferenser. Hon blev min handledare 2009, och tack vare hennes handledning kunde jag slutligen disputera 2013. Jag vill dock varna för att doktorera under så lång tid; när processen drar ut på tiden skriver man ofta om sina kapitel flera gånger, vilket är både tidskrävande och påfrestande.

Min avhandling är en studie av makten över miljöfrågan: vem avgör vad som räknas som miljöproblem, hur dessa problem konstitueras och hur deras olika dimensioner avgränsas och benämns. Jag genomförde en kritisk diskursanalys för att förstå de strider som utspelade sig i relation till icke-diskursiva aspekter och för att identifiera kausala samband med målet att göra en förklarande analys. En sådan analys förutsätter en realistisk ontologisk ansats – ett angreppssätt som gör det möjligt att förstå den komplexa dialektiken mellan policyretorik, makt, förändringsarbete och ekologisk kris.

En motståndskämpe med lektorstjänst

När jag började arbeta som universitetslärare 1996 fick jag stor nytta av den disciplin och arbetskultur jag hade utvecklat under den underjordiska perioden: att arbeta intensivt, ofta många timmar om dagen, och att i hög grad organisera arbetet själv. Det hade jag aldrig kunnat gissa under åren i motståndsrörelsen: att min träning som partisan skulle komma till användning i mitt akademiska yrkesliv. Även när jag 2013 ansökte

om befordran till lektor lyfte jag fram dessa erfarenheter som en del av min pedagogiska bakgrund – något som i varje fall inte låg mig i fatet, eftersom ansökan gick igenom.

Under tre decennier var jag skyddsombud – hälften av tiden som huvudskyddsombud – och såg hur arbetslivet vid universitetet gradvis omorganiserades i nyliberal riktning. Ansvar för arbetsmiljö och riskhantering försköts alltmer från kollektiva instanser till individen. Om nyliberalismens inflytande på svenska universitet skrev jag också ett kapitel i boken *Samproduktionens retorik och praktik* (2016 a).

År 2015 fick jag i uppdrag av Västerås stad att med finansiering av Boverket genomföra en studie om hur grönområden användes i staden (Medina 2016 b). I detta arbete hade jag stor nytta av erfarenheter från min tidigare tid i stadsgerillan, där jag var gruppleadare och ansvarade för planering och fördelning av arbetsuppgifter inför olika operationer. Men i stället för att planera för urbana paramilitära operationer handlade det nu om att på effektivast möjliga sätt och med relativt små resurser undersöka fördelarna med lummiga stadskärnor. Som forskningsledare planerade jag projektet och fördelade arbetet under ett helt år mellan de studenter som samlade in data. Jag ansvarade också för rekryteringen av dessa studenter, vilket skedde i samarbete med studentkåren.

Erfarenheterna från den underjordiska kampen bidrog också till min mer allmänna utveckling som sociolog. Då jag arbetat både teoretiskt och empiriskt med sociologiska teoretiska ramverk var begreppen för mig inte abstrakta referenspunkter, utan analytiska redskap som behövde preciseras och operationaliseras. I det teoretiska arbetet framstår begrepp som makt, stat, klass, demokrati, eliter, kapitalism, imperialism och socialism ofta som relativt stabila och tydligt avgränsade kategorier. I mötet med den empiriska verkligheten visade sig deras innebörder emellertid vara mer komplexa och mindre entydiga. Det blev därför nödvändigt att tydliggöra deras analytiska nivå och deras inbördes relationer. Arbetet med begreppen kom därmed att fungera som en metodövning. I denna politiska praktik framträdde relationen mellan teori och empiri som en dialektisk process, där båda nivåerna kontinuerligt påverkar och omformar varandra.

Min väg in i sociologin tog sin början i den politiska och intellektuella mobilisering som präglade Chile och stora delar av världen under slutet av 1960- och början av 1970-talet. Därefter formades den av historiska brytpunkter: militärdiktaturen i Chile, erfarenheterna av politiskt motstånd, exilen och mötet med det svenska välfärdssamhället under dess senare omvandling. Dessa erfarenheter bidrog till att forma både mina forskningsintressen och mitt sätt att förstå relationen mellan samhälle, kunskap och makt. I efterhand framstår min sociologiska bana därför inte enbart som en individuell akademisk karriär, utan också som en del av en större historisk process där personliga erfarenheter och samhällsförändringar vävs samman. Sociologin blev i detta sammanhang ett sätt att analysera och förstå de samhällen och epoker jag själv varit en del av.

Författarpresentation

Eduardo Medina, Affilierad forskare, pensionerad universitetslektor, Mälardalens universitet.

Kontakt: eduardo.medina@mdu.se

Referenser

- Anderson, P. (2001) "History and lessons of neo-liberalism", kapitel 2 i F. Houtart & F. Polet (red.) *The Other Davos. Globalization of Resistances and Struggles*. <https://www.religion-online.org/book-chapter/chapter-2-history-and-lessons-of-neo-liberalism-by-perry-anderson/>
- Harvey, D. (2005) *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hernández, S. & Medina E. (2017). *La experiencia de la Fuerza Central del MIR 1979–1983. Vivencias y reflexiones de dos sobrevivientes*. Concepción: Ediciones Escaparate.
- Klein, N. (2007) *Chockdoktrinen: katastrofkapitalismens genombrott*. Stockholm: Ordfront.
- Medina, E. (2013) *Från "tyst vår" till "hållbar utveckling". En kritisk diskursanalys av miljöfrågans utveckling 1962–1987* (diss.). Uppsala: Uppsala universitet 2013. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-187603>
- Medina, E. (2016 a) "En kritisk läsning av samproduktionsdiskursen", 179–192 i i Holmström, I., Stier, J., Tillgren, P., & Östlund, G. (red.) *Samproduktionens retorik och praktik: inom området hälsa och välfärd*. Lund: Studentlitteratur.
- Medina, E. (2016 b) *Jämställdhetsintegrering av grönstrukturplanen genom sociotopkartering. En studie om användningen av grönområden i Västerås*. Västerås: Mälardalens högskola. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:mdh:diva-32451>
- Medina, E. (2021) *Sanna fiskeberättelser och tankvärda reflektioner: om sportfiskets sociala dimension*. Stockholm: BoD.
- Myrdal, G. (1968) *Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations*. New York: Pantheon.
- Sayer, A. (1992) *Method in Social Science. A Realist Approach*. Second Edition. Routledge. London.
- Wallerstein, I. (2007) *Världssystemanalysen: en introduktion*. Andra upplagan. Stockholm: Tankekraft.
- Zetterberg, H. (1968) *Teoría y verificación en sociología*. Ediciones Nueva Visión. Buenos Aires.